

בספרו "עושר העמים" (תקל"ו 1776), ניתח סמית את המציאות הכלכלית של תקופתו וטען כי תועלת הפרט היא העיקרון המניע את הפעילות הכלכלית של החברה האנושית. לטענתו, הכלכלה מתנהלת בדרך נסתרת, באופן כזה שכל אחד שואף להגדיל את תועלתו הפרטית ו"יד נעלמה" מביאה לכך שפעולה זו תורמת בסופו של דבר לטובת הכלל, אף שהפרטים לא מתכוונים לכך. לפי סמית, אותה "יד נעלמה", היא מעין חוק טבע, ועל כן אל לה למדינה להתערב בפעילות הכלכלית ולהגביל את חופש הפעולה הכלכלי של האזרח. כל מה שצריך לעשות הוא לעזוב את הטבע לנפשו. אם תניח המדינה לכלכלה ותאפשר לכוחות הטבעיים לפעול, תגיע המדינה למידת העושר הגדולה ביותר.

ממשיכיו של סמית, שדגלו בסיסמא הצרפתית **לֶסֶה פֶר** (laissez-faire, "הנח לעשות") התנגדו להתערבות הממשלתית בחיי הכלכלה וביקשו לצמצם את המסים ואת פעילות הרווחה למינימום ההכרחי, לבטל את מכסי המגן ואת הפיקוח על התחרות, השכר והמחירים במשק. הם אף טענו שיש להעביר את כל החברות והמפעלים מידי הממשלה לידיים פרטיות. לפי דעתם, ככל שתגדל מעורבות המדינה במשק הכלכלי - כך תגבר אי היעילות. וככל שהמשק יוחזק בידיים פרטיות, שהתועלת האישית היא המנחה אותם, כך תגבר התחרות והשווקים יתרחבו ועמם התפוקה הכללית. תפיסה זו מכונה גם שיטת "השוק החופשי", ומאוחר יותר כונתה **קפיטליזם** (מלשון capital, הון). תמכו בה בעיקר כלכלנים ופוליטיקאים בריטיים ואמריקנים, והיא הונהגה במידה זו או אחרת במדינות הללו במהלך המאה העשרים, אך לא באופן מלא.

1. האם לדעתכם יכול להיות (1) ליברליזם כלכלי, ללא ליברליזם פוליטי, או (2) ליברליזם פוליטי, ללא ליברליזם כלכלי? נמקו את דעתכם.

לסיכום הסעיף: הליברליזם הופיע על רקע הריאקציה שלאחר המהפכה הצרפתית. הוא פעל כמובן בתחום הפוליטי, וקרא לחקיקה התומכת בזכויות הפרט, והאמין גם בחופש הכלכלי-חברתי.

סעיף ג': הדמוקרטיה הליברלית במאה ה-20

שאלה מנחה לסעיף: כיצד בא ליברליזם לידי ביטוי במדינות הדמוקרטיות שקמו במאה ה-20?

ג.1 ליברליזם ודמוקרטיה

בשלב הראשון לא זוהה הליברליזם עם הדמוקרטיה* והיו לא מעט הוגי דעות ליברליים, שהתנגדו להעניק זכות בחירה לכול, משום שלא ראוי שאנשים נבערים ואנאלפביתים ישתתפו בעיצוב המדיניות. הם לא סמכו על המוני העם, ששימו את הערכים הליברליים לנגד עיניהם. עוד בשנת 1896 (תרנ"ז) כתב ליברל כתיאודור הרצל (עליו ראו להלן בפרק 14), בספרו

"מדינת היהודים"

"מדינת היהודים", כי הוא מעדיף שיטת משטר של רפובליקה אריסטוקרטית על פני דמוקרטיה. ההמונים לדעתו, "כפופים לכל אמונת שווא ונוטים להישמע לכל צעקן קולני" (ב"ז הרצל, מדינת היהודים, ת"א תרל"ח, עמ' 61). עם זאת, במחצית השנייה של המאה ה-19 נכנס מושג נוסף לשיח הליברלי: הזכות ל"שוויון פוליטי". עיקרון זה, והאמונה כי לכל אדם באשר הוא אדם יש זכות שווה ליטול חלק בהכרעות שישפיעו על גורלו, על אף שאינו מלומד ובעל מקצוע בתחומים המדיניים - הובילו לדרישה לזכות בחירה כללית (קול אחד לאדם אחד), ובהדרגה להפיכת המשטרים ליותר דמוקרטיים [=שלטון העם], כלומר משטרים שבהם העם מעורב בבחירת השלטון ובעיצובו, על ידי הכרעת הרוב.

1 רפובליקה - שלטון של נציגים ללא מלוכה שושלתית, השם לנגד עיניו את טובת הנשלטים, גם אם הנציגים אינם נבחרים בבחירות דמוקרטיות על ידי העם כולו. אריסטוקרטיה - שכתב אצולה מסורתית הממלאת את תפקידי המפתח במדינה.

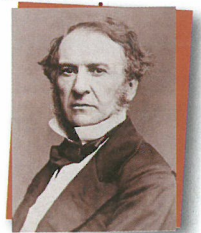
אולם את הגלגל קשה היה להשיב לאחור. תושבי אירופה כבר טעמו את טעמו של החופש, ותומכי הליברליזם, שבאו בעיקר מקרב הבורגנות במדינות אירופה השונות, החלו להתארגן ולהיאבק נגד המגמות השמרניות*. הם דרשו שינויים מדיניים ומשפטיים, שיביאו להגנה על זכויות הפרט הטבעיות. בשנת 1820 (תק"פ), התקוממו הליברלים בספרד נגד המגמות האבסולוטיות של **פרננדו השביעי** (מלך ספרד בין השנים 1813-1833, תקע"ד-תקצ"ד) ואילצו אותו להישבע אמונים לחוקה הליברלית שהם ניסחו, המבטיחה רבות מחירויות הפרט. המשטר הליברלי בספרד החזיק מעמד רק שלוש שנים. בשנת 1830 (תק"צ) פרצה בצרפת התקוממות כנגד **שארל העשירי** (מלך צרפת בין השנים 1824-1830, תקפ"ד-תק"צ) מפני שפגע קשות בחירויות שהיו מעוגנות בחוקה המתונה, אותה קיבל לואי ה-18, שקדם לו. הוא החזיר את הפיקוח על בתי הספר לכנסייה, הטיל צנזורה חמורה על עיתונים וספרים וסירב לכנס את הפרלמנט שנבחר. בעקבות ההתקוממות ויתר שארל על כיסאו.

בשנת 1848 (תר"ח), פרצו במדינות רבות במרכז אירופה התקוממויות נגד המשטרים השמרניים, שנודעו בכינוי **אביב העמים**. חלק נכבד מהן הובלו על ידי גורמים ליברליים, שביקשו לעגן את חירויות הפרט בחוקה, ולהרחיב את זכות הבחירה לפרלמנט. בצרפת הודח המלך **לואי-פיליפ** (מלך צרפת בין השנים 1830-1848, תק"צ-תר"ח) על ידי ההמונים. באוסטריה התפטר ראש הממשלה השמרן מטרניך וגלה מן המדינה לאנגליה. בהונגריה פרץ בשנת 1848 מרד שעיקרו היה בקשת עצמאות לאומית, אך גם הוא, בדומה למרידות בארצות שנמנו לעיל ובדומה למרידות בחלק מארצות גרמניה, הוביל להקמת ממשלות ליברליות שהבטיחו לכונן חוקה נאורה.

אף על פי כן, כעבור מספר חודשים גברו הכוחות השמרניים, והממשלות הליברליות פוזרו. כישלון המהפכות נבע בין השאר מפיצול הכוחות של המתקוממים, שהחזיקו באידיאולוגיות שונות: ליברליזם, סוציאליזם* ולאומיות* ומשכו לכיוונים מנוגדים.

עם זאת, למרות הכישלון בטווח הקצר, האידיאולוגיה הליברלית המשיכה להוות גורם משמעותי בפוליטיקה האירופית ובמהלך ארוך והדרגתי הביאה לשינויים מדיניים וחוקתיים ביבשת. באנגליה, הובלו תיקונים ליברליים על ידי המפלגה הליברלית, שהוקמה באמצע המאה ה-19, והייתה בשלטון במשך שנים רבות (לסירוגין), עד למלחמת העולם הראשונה. כך למשל, כבר בשנת 1828 (תקפ"ח) נקבע בחוק שגם קתולים יוכלו למלא תפקידים בממשל ובצבא, למרות האופי הפרוטסטנטי של אנגליה.

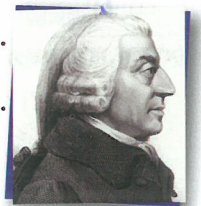
ויליאם גלדסטון (1809-1898, תק"ע-תרנ"ח), שכיהן כראש ממשלת בריטניה במשך ארבע קדנציות לא רצופות בין השנים 1868-1894, הנהיג במדינה שינויים ליברליים רבים: ביטול עונשי הגוף בצבא, פתיחת שערי האוניברסיטאות לבני כל הדתות (לפני כן למדו בהן רק פרוטסטנטים) והפחתת המעורבות הממשלתית בכלכלה.

ג.2 הליברליזם החברתי-כלכלי

פן נוסף של הליברליזם נגע לתחום הכלכלי. כזכור, אחת מזכויות היסוד עליהן הצביע לוק היא זכות הקניין. התומכים בליברליזם הכלכלי טענו שההשלכה המעשית לכך היא, שאל לה למדינה להתערב בתחום הכלכלי: רכושו של האדם שייך לו בלבד, וזאת אחת מזכויותיו הטבעיות, להחזיק בו ולעשות בו כרצונו. ההוגה הבולט של הליברליזם הכלכלי היה הפילוסוף הסקוטי **אדם סמית**.

אדם סמית (1723-1790, תפ"ד-תק"נ), פילוסוף וכלכלן סקוטי וממניחי היסוד לכלכלה המודרנית.

* שמרנות = שמרנות היא אידיאולוגיה המתנגדת לשינויים חברתיים משמעותיים המתרחשים בבת אחת, מתוך חשש להפרת האיזון בין הגורמים השונים המרכיבים את החברה. לפי השמרנים שינויים בחברה צריכים להתבצע בהדרגה, על פי שיקול דעת מעמיק ומתוך כבוד למסורת שהתהוותה במשך דורות ארוכים, ואשר אוצרת בתוכה חכמת חיים שנתגבשה מתוך היסיון ורוח העם.

* סוציאליזם = אידיאולוגיה החותרת לצמצום הפערים הכלכליים והחברתיים בחברה, ולעיתים אף דורשת שוויון כלכלי מוחלט.

* לאומיות = הרעיון שכל עם זכאי למדינה משלו.

ג. 2. מאבק השחורים בארה"ב

בארה"ב נקבעו זכויות שוות לשחורים כבר בשנת 1868 (תרכ"ח), אולם המציאות הייתה שונה לחלוטין. רוב מדינות ארה"ב ומוסדותיה (בעיקר במדינות הדרומיות), פעלו על פי העיקרון המכונה "שווה אך נפרד": היו אוטובוסים גם לשחורים, אך הם לא נסעו באותם אוטובוסים ביחד עם לבנים. הם לא למדו אפילו באותם בתי ספר ולא אכלו באותן מסעדות. בפועל, הלבנים הופלו לטובה, מפני שהם זכו לשירותים רבים וטובים יותר. למשל, בתי הספר שלהם היו גדולים יותר ולימדו ברמה טובה יותר מאשר בתי הספר של השחורים.

השחורים בהנהגת **מרטין לותר קינג**³, נאבקו לביטול העיקרון "שווה אך נפרד" בטענה שעצם ההפרדה איננה שוויונית. לחצם גבר בשנים שלאחר מלה"ע השנייה, בה נלחמו שחורים עם לבנים כתף אל כתף ללא הפרדה. לבסוף ניצחו השחורים במאבקם, אולם היה זה רק בשנת 1964 (תשכ"ד), כאשר נחקק בארה"ב חוק זכויות האזרח, שאסר להפלות מיעוטים בתעסוקה, בחינוך, במשפט וקבע את זכותם לבחור ולהיבחר.

הפגנה של חברי האגודה לזכויות האזרח בארה"ב, אלבמה 1965. במרכז מרטין לותר קינג. שני מימין פרופסור אברהם יהושע השל⁴

"סופרג'סטיות"

ג. 3. מאבק הנשים לשוויון

ראינו בפרק השני את הקולות שעלו בשיח של ההשכלה, בסוף המאה ה-18, למען מתן זכויות לנשים. קולות אלה לא הביאו לכלל שינוי מהותי באותה העת. עם זאת, חשיפתן של נשים רבות יותר להשכלה, במהלך המאה ה-19, הגבירה אצלן את המודעות למצבן המשפטי הנחות. הנשים דרשו שוויון זכויות בחברה: חינוך, תעסוקה, והזכות לבחור ולהיבחר. כמו כן, הן דרשו שוויון זכויות בנישואין: זכות לקניין (היכולת להחזיק ברכוש פרטי בנפרד מהבעל), לחופש תנועה (יציאה מהבית בלא להזדקק לאישור הבעל) וליוזמה בתחום הגירושין.

מובילות המאבק באנגליה, שכונה **סופרג'יסטיות** (גזור מהמילה האנגלית suffrage, שפירושה זכות הצבעה) התאגדו בארגונים, שנקטו בשיטות מחאה לוחמניות. מאבקן, שסחף נשים בכל העולם המערבי, נשא פרי בסופו של דבר, ובמהלך המאה ה-20 (בייחוד מתום מלחמת העולם הראשונה), ניתנו על פי חוק זכויות רבות לנשים, כולל זכות הבחירה, ברוב המוחלט של מדינות אירופה ואמריקה. כך למשל, באנגליה ניתנה זכות בחירה לנשים בשנת 1918 (תרע"ח), ובארה"ב ניתנה זכות בחירה כללית לנשים בכל המדינות השונות, בעקבות תיקון של החוקה, בשנת 1920 (תר"פ). המדינה המערבית האחרונה אשר העניקה זכות בחירה לנשים הייתה שווייץ (1971).

³ מרטין לותר קינג (1929-1968, תרפ"ט-תשכ"ח) - כומר בפטיסטי שחור, ממייסדי האגודה לזכויות האזרח בארה"ב ומנהיג מאבק השחורים לשוויון זכויות. נרצח ע"י מתנקש.

⁴ אברהם יהושע השל (1907-1972, תרס"ז-תשל"ג), הוגה דעות ופרופ' למחשבת ישראל בסמינר התיאולוגי יהודי של התנועה הקונסרבטיבית בניו יורק. פעיל בתנועה לזכויות האזרח של ארה"ב ובמאבק לשוויון מלא לשחורים במדינה.

מספר הוגים ליברליים הצביעו על התנגשות אפשרית בין ערכי החירות והשוויון או בין ליברליזם ודמוקרטיה, במקרים שבהם הכרעת הרוב עלולה לפגוע בחירויותיהם של בני המיעוט. הם ביקשו למנוע זאת על ידי חקיקת חוקה המעגנת את חירויות היסוד של הפרטים, בדומה לחוקה האמריקנית, ואינה יכולה להתבטל על ידי רוב פרלמנטארי מזדמן. כיום כולל המונח "דמוקרטיה", בעיני רבים, לא רק את עקרונות ריבונות העם והכרעת הרוב וקיומן של בחירות אלא גם את המשנה הליברלית של הגנה על חירויות הפרט.

המאבק למען הגנה על זכויות האדם ושוויון זכויות נמשך עמוק לתוך המאה ה-20 וכלל קבוצות שונות ומגוונות, שרבות מהן קמו בעקבות משברים ומלחמות. ביניהן היו מפלגות ליברליות שנוסדו ברחבי מרכז ומערב אירופה, וארגונים עולמיים ששמו לעצמם למטרה שמירה על זכויות האדם, מניעת אפליה של אדם או קבוצה והרחבת הדמוקרטיה. באירופה, תמכו הליברלים גם במתן אמנציפציה ליהודים (על כך ראו להלן בפרק 9). בחלק מהמקרים המאבק נחל הצלחות, ובאחרים מפלות. גם במדינות שנחשבו ליברליות כארה"ב ומדינות מערב אירופה היו תנודות בהנחלת הערכים הליברליים.

סמל האו"ם - האומות המאוחדות

בשנת 1948 (תש"ח) התקבלה על ידי העצרת הכללית של **האומות המאוחדות** ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, שאימצה חלק נכבד מעקרונות הכרזת העצמאות האמריקנית והכרזת זכויות האדם של המהפכה הצרפתית. החידוש הגדול שבה היה קבלתה על ידי כל המדינות החברות באו"ם.

סעיף ב' של ההכרזה מצהיר:

כל אדם זכאי לזכויות ולחירויות שנקבעו בהכרזה זו ללא אפליה כלשהי מטעמי גזע, צבע, מין, לשון, דת, דעה פוליטית או דעה בבעיות אחרות, בגלל מוצא לאומי או חברתי, קניין, לידה או מעמד אחר. גדולה מזו, לא יופלה אדם על פי מעמדה המדיני [...] של המדינה או הארץ שאליה הוא שייך.

http://www.knesset.gov.il/docs/heb/un_dec.htm מתוך אתר הכנסת

השווה בין קטע זה לבין הקטעים המצוטטים בפרק השני מתוך הכרזת העצמאות האמריקנית והכרזת זכויות האדם של המהפכה הצרפתית.

1. מה הם הערכים הזהים המופיעים בשני המסמכים הללו?

2. מה יש בהצהרה זו שנעדר מההצהרות של סוף המאה ה-18?

ובכל זאת, דיבורים לחוד ומעשים לחוד. למרות השוויון העקרוני בין כל בני האדם, התברר מיד שהאידיאל הליברלי אינו מיושם בשווה עבור כל החלקים באוכלוסיה. הדבר הוביל בין השאר לשני מאבקים שנלמד עליהם מיד - מאבק השחורים ומאבק הנשים.

² ארגון בינלאומי, שנוסד בשנת 1945 (תש"ה), לאחר תום מלה"ע השנייה, במטרה לקדם שיתוף פעולה בתחומים רבים בין המדינות השונות ולמנוע ככל האפשר מלחמות.

המאבק למען השחורים והנשים, לא עצר בבקשת השוויון. מובילי המאבק שבאו כמה עשרות שנים לאחר מכן, טענו שגם ללא אפלייה מובנית בחוק, סובלים השחורים והנשים מנחיתות בשל ההיסטוריה שלהם כקבוצות מדוכאות, הדימוי הנמוך שלהם בעיני עצמם ובעיני אחרים ומצבם הכלכלי הנחות. מסיבה זו הונהגה מדיניות המכונה **העדפה (או: הפליה) מתקנת**, על פיה מופלים השחורים והנשים לטובה בתחומים שונים, למשל בקבלה לאוניברסיטאות ולמשרות בשירות המדינה. לדוגמה, במקרים מסוימים יתקבל לאוניברסיטה בארה"ב אדם שחור למרות שציוניו נמוכים יותר משל מועמד לבן שלא יתקבל. בישראל אשה עשויה להתמנות לחברה במועצת המנהלים של חברה ממשלתית, למרות שנתוניה טובים פחות מאלה של מועמדים גברים.

הדוגלים בגישה זו, רואים בה את המשכו הטבעי של הליברליזם, המבקש שוויון בפועל ולא רק שוויון על פי החוק. חלק סבורים שמוצדק לנקוט באפלייה מתקנת רק באופן זמני, עד שהדימוי השלילי של השחורים והנשים יישכת. המתנגדים לגישה טוענים שהיא מנוגדת לערכי הליברליזם, מהם מתחייב יחס שווה לכל אדם ללא הבדל גזע ומין. לדעתם, אפליית השחורים והנשים לטובה כיום איננה מוצדקת, בדיוק כפי שלא הייתה מוצדקת אפלייתם לרעה בעבר.

לסיכום הסעיף: הליברליזם כיוון במידה רבה את מדיניותן של המדינות הדמוקרטיות במאה ה-20. הוא נגע בתחומים רבים, ואף הוביל להחלטות בנוגע לזכויות האדם שהתקבלו באופן בינלאומי (באו"ם). מניעת זכויות לחלקים באוכלוסיה, הובילה למאבקים בעלי אופי קבוצתי שחתרו לשוויון מלא.

סעיף ד': התפתחויות חדשות בליברליזם המאוחר

הליברליזם הוא ביסודו אידיאולוגיה בעלת אופי אוניברסלי (כלל עולמי), שאמורה לחול בשווה על כל בני האדם. בפועל, ראינו שערכים ומסורות תרבותיות השפיעו על מידת יישומם על הערכים הליברליים עבור קבוצות מסוימות באוכלוסיה, מה שהוביל ליצירת תודעה קבוצתית של קבוצות מסוימות הנאבקות על זכויותיהן כנגד הממסד הליברלי הכללי. כעת נפנה לבחון התפתחויות משמעותיות ביותר של תודעה קבוצתית זאת. התפתחויות אלה קשורות גם בשילובה של האידיאולוגיה הליברלית עם האידיאולוגיה הלאומית (פרק 6) והסוציאליסטית (פרק 5).

ד 1. דה-קולוניזציה

מאז המאה ה-16, מדינות מערב אירופה (בייחוד בריטניה, צרפת, ספרד ופורטוגל) שלטו באזורים נרחבים באמריקה, באסיה ובאפריקה (המדינות הנשלטות כונו "קולוניות", כלומר, מושבות). הנחת היסוד שעמדה בבסיס המדיניות הקולוניאלית הייתה כי האדם האירופי הלבן נעלה מבחינה תרבותית מבני אמריקה, אסיה ואפריקה, ולכן ראוי לשלוט עליהם. אך האירופים לא נהגו בהתאם לערכים הליברליים. במקום לנסות לקדם את מעמדם של ילידי הקולוניות עד שיהפכו להיות אזרחים שווי זכויות, הם נהגו כלפיהם בדיכוי קשה וביחס מפלה, שפגעו קשות בחירויות היסוד שלהם ובזכויותיהם. במספר מקרים הגיעו הכיבוש והדיכוי לכדי הרג המוני ולרצח עם. כך לדוגמה, טבח הספרדים באצטקים שבדרום אמריקה, והמתיישבים הבריטים והצרפתים טבחו באינדיאנים שבצפונה. העם הטסמוני (שחי באי מדרום לאוסטרליה) אף הוכחד כולו על ידי הבריטים במאה ה-19!

במאה העשרים החלו בני הקולוניות לדרוש את זכויותיהם, כולל את הזכות להיות שותפים בקביעת גורלם - על ידי אפשרות לבחור ולהיבחר, וכן את הזכות להגדרה עצמית - דרישה שהושפעה גם מעלייתה של האידיאולוגיה הלאומית עליה נלמד בהמשך. לאחר תום מלחמת העולם השנייה, ויתרו מעצמות המערב על הקולוניות שלהם באסיה ובאפריקה והן קיבלו עצמאות. משנת 1960 (תש"כ) נתקבלה בעצרת האו"ם שורת החלטות השוללות את עצם הקולוניאליזם. התפתחות פוליטית דרמטית זו מכונה **דה-קולוניזציה** (ביטול היחס לארצות אלו כאל מושבות, היינו שטח השייך למדינה הכובשת). עם זאת, בהתאם לרוח הליברליזם, התנו מדינות אירופה וארה"ב את הקמתן של המדינות החדשות, בקבלת חוקה המעגנת את זכויות האדם הבסיסיות ואת הערכים הליברליים העיקריים.

ד 2. זכויות קבוצתיות

מושג חדש נוסף שנכנס לשיח הליברלי במאה ה-20 הוא **זכויות קבוצתיות**, כלומר, מתן זכויות לקבוצת מיעוט מסוימת החיה באותה מסגרת מדינית של קבוצת הרוב. קבוצת המיעוט עשויה להיות מיעוט לאומי עם היסטוריה של מגורים במקום (כמו האינדיאנים בארה"ב), אבל גם קבוצה של מהגרים בעלי לאום או דת שונים מאלה של הרוב. מגמת השמירה על זכויות קבוצת המיעוט החלה עם חקיקת חוזה המיעוטים במדינות החדשות, שקמו לאחר מלחמת העולם הראשונה, ונמשכה לאחר מכן גם במספר מדינות מערביות.

בשנת 1966 (תשכ"ו) התקבלה בעצרת הכללית של האו"ם הזכות של קבוצת מיעוט לנהוג לפי המסורת שלהם. בסעיף 27 של האמנה הבינלאומית נקבע כי:

באותן מדינות שבהן קיימים מיעוטים אתניים, דתיים או לשוניים לא ישללו מבני האדם המשתייכים למיעוטים אלה את הזכות לקיים את תרבותם, להחזיק בדתם ולשמור על מצוותיה או להשתמש בלשונם בצוותא עם החברים האחרים שבקבוצתם. (<http://www.court.org.il/nato/nato39.htm>)

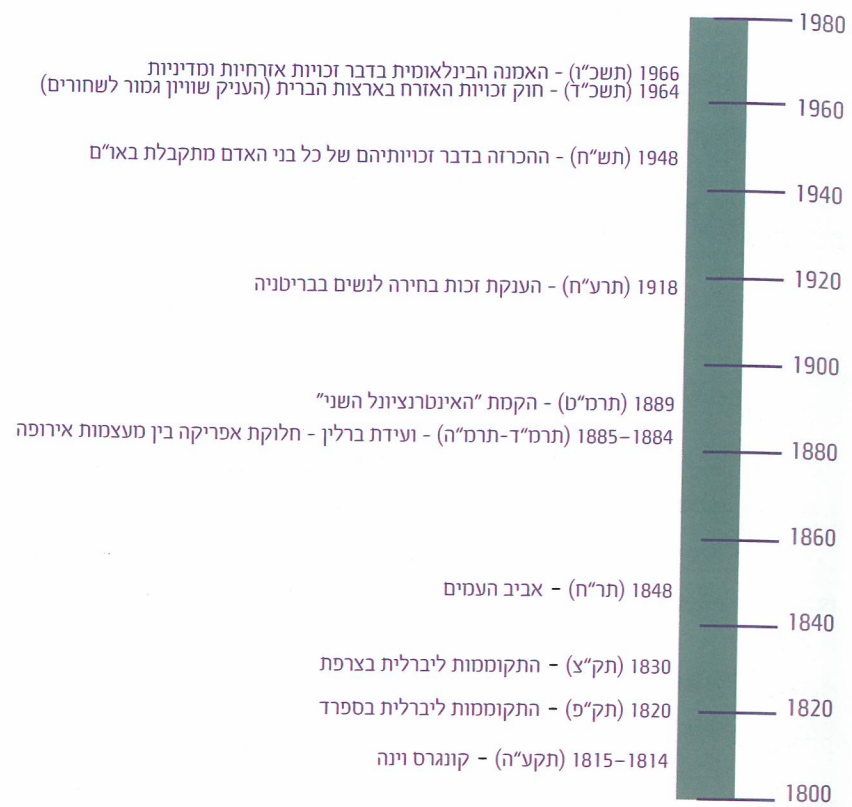
שימו לב - לא מדובר עוד רק בליברליזם אינדיבידואלי של חירויות וזכויות אזרח שוות, ומניעת אפליה מכוונת כלשהי כלפי בן המיעוט. אדרבא - רוח האינדיבידואליזם של הליברליזם נשא בכניפו, גרמה לפגיעה במרקם החברתי של חברות מסורתיות רבות. תרבותן של חברות אלה, הדגישה את היותו של כל אחד חלק מן הקבוצה, המגדירה את מקומו ואת תפקידו. על כן, התעוררה דרישה להכרה מצד המדינה בייחודה התרבותי של קבוצת המיעוט ושמירתו. הזכויות הקבוצתיות כוללות זכות לחינוך על פי האמונה הדתית והמורשת התרבותית של הקבוצה, דיבור בשפת הקבוצה, תקצוב מוסדות החינוך והתרבות של קבוצת המיעוט והכרה בשפתם כשפה רשמית נוספת. הטענות העומדות ביסוד זכות זו הן שהתרבות היא חלק מהותי מחייו של הפרט, ועל כן ההגנה על שימורה היא זכות בסיסית; וכמו כן התעלמות מתרבות המיעוט והתייחסות לתרבות הרוב בלבד מוגעת בעיקרון השוויון.

בחלק מהמקרים קיבלו קבוצות המיעוט **אוטונומיה** [=שלטון עצמי] לנהל את חייהם בתחומים רבים של החיים. כך למשל, ביקשו האינדיאנים בארה"ב באמצע המאה ה-20, לאחר שכבר קיבלו שוויון זכויות כפרטים, להגן על השמורות שלהם כדי שיוכלו להמשיך את המסורת התרבותית הנבדלת שלהם. במסגרת זו, נהנים האינדיאנים מאוטונומיה חוקית ותרבותית ואינם כפופים לחוקי המדינה שבה הם נמצאים, אלא רק לחוק הפדראלי.

יש הטוענים, כי האוטונומיה התרבותית שהוענקה למיעוטים, הכניסה בדלת האחורית ערכים המנוגדים לליברליזם אל תוך השיח הליברלי, ובכך למעשה ניתן להם "הכשר". למשל, היחס לנשים בקרב החברה הבדואית הכולל, לדוגמה, נישואין למספר נשים. בחברה ליברלית נחשב יחס זה לא ראוי ולא מוסרי, ולמרות זאת, מתוך הרצון לשמור על המסורת העדתית, המדינה לא יוצאת נגדו.

תאריכון

לסיכום הפרק

לסיכום הסעיף: עם הזמן התפתחה האידיאולוגיה הליברלית והכירה לא רק בזכויות של אנשים פרטיים, אלא גם בזכויות של עמים וקבוצות. לעתים, הכרה זו הובילה לנקיטת פעולות הפוכות מאלה של אנשי הליברליזם המקורי.

במהלך המאה ה-19 התפשטה האידיאולוגיה הליברלית באירופה כשהיא מושכת אחריה תומכים רבים מקרב המעמד הבורגני, ומותירה את חותמה על החיים הציבוריים. עקרונותיה היו: הגנה על חירויות הפרט והזכויות הטבעיות - כולל זכות הקניין, ואי התערבות בחיים הכלכליים. באופן מעשי, ביקשו תומכי הליברליזם לעגן את הערכים הללו בחוקה.

במחצית השנייה של המאה ה-19 הרימו רבים מתומכי הליברליזם גם את דגל השוויון ודרשו להרחיב את הדמוקרטיה במערכות הפוליטיות. במאה ה-20 התנהלו מאבקים של קבוצות בעלי מעמד משפטי נחות כדוגמת הנשים וקבוצות מיעוט לקבלת זכויותיהן הטבעיות ולשוויון בחברה. מאבקים קבוצתיים נוספים היו של תושבי הקולוניות להשתחרר מעול המדינות המערביות ששלטו בהם וקיפחו את זכויותיהם. המאבקים הללו נשאו פרי במדינות הדמוקרטיות. השלב האחרון הוא הכרה בזכות קבוצת המיעוט כקבוצה ולא רק בזכויות היחידים המשתייכים אליה, בשם השוויון והזכות לתרבות.

כיום הופנמו הערכים הליברליים במערכות המשפטיות והשלטוניות של המדינות הדמוקרטיות, ולכן המפלגות הליברליות הפכו בעצם למיותרות - וכך הן ירדו מגדולתן. כך למשל הפכה המפלגה הליברלית באנגליה, שהייתה לפני מאה שנה המפלגה הגדולה ביותר, למפלגה קטנה המזדנבת אחרי שתי המפלגות הגדולות: המפלגה השמרנית ומפלגת הלייבור. עם זה, עדיין מתפתחים ויכוחים, שמעוררים לעתים רעש גדול בציבור, בשאלה מתי מוצדק לפגוע באי אלה מזכויותיו הטבעיות של אדם, או במקרים של התנגשות בין ערך החירות והשוויון או בין שני ערכים ליברליים שונים, כדוגמת חופש המידע והעיתונות אל מול הפגיעה בשמו ובכבודו של אדם.

הליברליזם עשוי להישמע אידיאלי לחלוטין - הרי מטרתו היא חירות הפרט: החופש של האדם לנהל את חייו כרצונו, והזכויות הניתנות לו על מנת שיוכל לעשות זאת. מה יכול להיות רע בזה? אף על פי כן, יש הטוענים שבנקודה זו בדיוק טמונה גם הבעייתיות שבליברליזם: מצד אחד, הליברליזם, מכוח שאיפתו, להגן על הפרט, גרם לפגיעה במרקם החברתי. מצד שני האם נרצה לנתק את האדם מהחברה שבה הוא חי? האם זהו מצב אידיאלי, לגרום לכל אדם לחיות רק לעצמו, על מנת לממש את רצונותיו האישיים בלבד? אם נתרכז רק בפרטים - האם לא נשכח את האידיאל הנשגב של החברה, התרבות, הערכים והמוסר?

ואכן היו כאלה שהתנגדו בלהט לערכים שהובילה הליברליות, וטענו שמעל לחופש של הפרט למימוש רצונותיו - עומד אידאל אחר, נשגב הרבה יותר: על האדם לדאוג לחברה שבה הוא חי, ולא רק לעצמו; על החברה לדאוג שכל אנשיה יוכלו להגיע למימוש שאיפותיהם באופן שווה, ולא לאפשר תחרות חופשית, הפוגעת בחלק מבני החברה. על גישה זו נלמד בפרק הבא.

? 1. נסו "להיכנס לנעליו של אדם" שמרן בן התקופה (לעיל עמ' 62). איך הוא היה מתייחס להלכי הרוח החדשים, המאיימים לערער את סדר העולם הישן והטוב, לו הוא רגיל? תארו את יחסו והסבירו את עמדתו, ביחס לתחומים הבאים:

א. הליברליזם הכלכלי-חברתי

ב. שוויון הנשים

ג. דה קולוניזציה

ד. זכויות מיעוטים

נמקו את תשובתכם.

שאלה לדיון ולמחשבה:

1. הליברליזם ביקש לקדם ערכים שונים ואלו עלולים להתנגש ביניהם - הצע דוגמה להתנגשות אפשרית בין ערכים ליברליים. הסבר אלו ערכים ליברלים מתנגשים בדוגמה שהצעת.